

Олена ЗІНЬКО

СКЛЕП ДЕМЕТРИ

На території сучасної Керчі розташовуються руїни найдавнішого міста України — Пантікапея, заснованого у VI ст. до н. е., який протягом більш ніж тисячі років був столицею могутньої держави античного світу — Боспорського царства. Ще в XIX ст. тут були розпочаті археологічні розкопки, й саме завдяки першим дослідженням античних пам'яток на берегах Керченської протоки, здійснених П. І. Дюбрюксом, І. А. Стемпковським, Д. В. Карейшею, А. Б. Ашиком, у Російській імперії йде становлення класичної археології як історичної наукової дисципліни. Саме тоді, 1826 року, в Керчі засновується один з перших публічних державних музеїв — Керченський музей старожитностей, який очолив Жан-Море де Бларамберг.

Однак античне місто — це не тільки оборонні споруди, акрополь, житлові квартали, але й величезний некрополь (з грецьк. — «місто мертвих»), що простирається за міськими стінами, з різноманітними поховальними спорудами. Серед них особливу цінність являють склепи з поліхромним розписом. За два сторіччя археологічних досліджень таких боспорських розписних склепів було виявлено близько двох десятків, серед яких всесвітньовідомий склеп Деметри, котрий датується I ст. н. е.

Його виявлення належить до 1895 р. і обкутано таємницею, оскільки першими в ньому побували всюдисущі керченські грабіжники. Лише через кілька місяців відомий археолог — директор Мелек-Чесменського музею старожитностей В. В. Шкорпіл зміг оглянути похоронну камеру із фресками. У склепі, вибудованому з кам'яних блоків, до входу веде дромос, розташований віссю зі сходу на захід. У давнині вхід перекривався заставною плитою. Потім потрапляєш у погребальну камеру прямокутної форми (2,74 x 2,15 м) з напівциліндричним склепінням. Кожна стіна склепу, крім вхідної, має невелику нішу. Вхідний проріз зміщено вправо. На отинькованих вапняним розчином рожевого кольору стінах давні живописці зобразили персонажів давньогрецького міфу про викрадення дочки богині родючості Деметри — Кори — богом підзем-

ного царства Плутоном. Археологи змогли зняти копії цих зображень, які 1913 р. були опубліковані М. І. Ростовцевим (рис. 1). У першовідкривачів склепу Імператорською археологічною комісією навіть були придбані предмети, що перебували в склепі.

У наш час стіни склепу сильно ушкоджені вологістю, і збережені розписи мають потребу в реставрації. Під склепінням, окрім вхідної стіни, зараз можна побачити під намальованим у зоні звуження стін карнизом дві виноградні лози, що сходяться до ніші, й два грона винограду у вигляді простого з'єднання чорних кульок у трикутник без листя і вусиків на білому тлі, що обсіпався. На вхідній стіні збереглося зображення двох фігур. На південно-західному простінку від входу зображена молода жінка в скорбній позі, що підтримує правою рукою нахилену голову (рис.

4). Ім'я зображеної жінки підписано під фігурою грецькою: «Calypso».

На північно-східному простінку зображений молодий чоловік, що рухається в напрямку до жіночої фігури й до входу. Він тримає в руках жезл — кадуцій. Це Гермес — вісник олімпійських богів, — його ім'я написано під зображенням. Він іде шукати небіжчицю, аби супроводити її в житло бога підземного царства Аїда — Плутона. В обох фігур не зображені лінії ґрунту. Фігури розташовані в нейтральному просторі.

На кожній стіні влаштовано ніші. Їхні розміри варіюються: висота від 25,5 см до 29 см, довжина від 30 см до 34,5 см, глибина від 16,5 см до 18,5 см. Вони пофарбовані в чорний колір зі слідами білого листя, розсипаного по полю чорного кольору. М. І. Ростовцев порівнює ці листи із квіткою *opus signinum*. Перед нішею на південній стіні збереглися залишки світильника, які виступають зі стіни.

Стіна над входом прикрашена більшим аканфовим пагінцем, дві гілки якого з'єднуються у центрі гірлянди. Кожне стебло прикрашене фруктами: на одному можна розпізнати гранати (як поховальний символ), на іншому — букет

1. Склепіння й люнети склепу Деметри (за М. І. Ростовцевим), початок ХХ ст.

із трьох груш (зовсім недоречний у цьому контексті). Квіти засівають тло, що в оригіналі було білим.

Усе обмежено намальованим карнизом, пофарбованим жовтою вохрою і відтіненим праворуч деталями каштанового і білого тонів, що створює облудне враження архітектурного карнизу. Карниз обрамлений двома смугами блакитнувато-зеленого кольору із чорною нитковою смужкою й зверху, і знизу. Смуги намальовані за попередньо прокресленою по сирому тиньку розміткою.

Углибині склепу, на проти-лежній від входу стіні, зображена сцена викрадення Кори–Персефони Плутоном, який стоїть на колісниці, в якій запряжено чотирьох коней, керованих оголеним візницею, котрий вирує у повітрі (*рис. 3*). Персефону зображено напруженою немов статуя. Нині від усієї її фігури зберігся лише низ її плаття. В Плутона відсутня густа борода й волосся, так само як і його ім'я, що було написано під склепіннями грецькими літерами: «*Plouton*». Збережене зображення відрізняється від акварелі, вміщеної в книзі М. І. Ростовцева настільки, що можна навіть сумніватися в точності копії. Ростовцев добре проаналізував особливості цієї сцени. Він відзначає скрупульозність у зображенні корпусу колісниці й схематичність в описі коней (у коней бракує двох ніг), у фігурі Плутона немає лівої руки.

На стелі склепу зображений великий медальйон (діаметром 77 см), прикрашений погруддям Деметри (*рис. 2*). На ньому грецькими літерами на блакитнувато-зеленому тлі написано її ім'я. Це жінка невизначеного віку, із серйозним, строгим обличчям, багато прикрашена золотим кольє, одягнена в хітон зеленувато-чорного кольору. Волосся каштанові зі звисаючими хвилястими локонами зачесані на проділ посередині й спадають кучерявими хвилями на плечі. Погляд Деметри супроводжує того, хто увійшов, від самого входу до будь-якого місця у склепі. Це зображення майстерно виписане, й за силою впливу порівняне з фаюмським портретом.

Протягом усього ХХ ст. науковці раз у раз відзначали погіршення стану живопису склепу, особливо це характерно для другої половини минулого століття. Стан пам'ятки у 1990-х рр. був вже катастрофічним, ґрунтові води затоп-

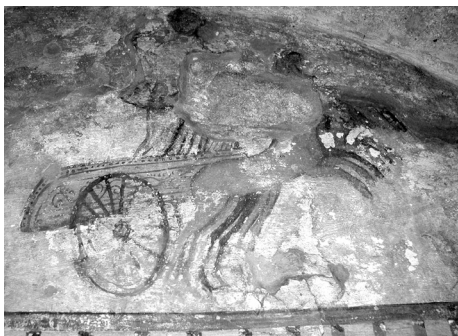

2. Зображення Деметри (сучасний стан)

лювали погребальну камеру (0,30 м від рівня підлоги), стіни якої вибудувані з каменя черепашнику, що різко погіршило стан тинькового шару, нанесеного на камінь. Сформований температурно-вологісний режим у склепі не відповідав необхідному режиму для збереження фрескового живопису.

Розуміючи, що держава не має сил допомогти пам'ятці, 1995 р. у Керчі створений Благодійний фонд «Деметра». Однією з головних завдань цієї благодійної організації стала фінансова й наукова допомога у справі збереження пам'ятки археології I ст. з унікальним фресковим розписом — склепу Деметри. Першим кроком у діяльності Фонду стала організація 1997 р. франко-українського семінару з проблем реставрації склепу Деметри, що був проведений разом з Комітетом з охорони й використання пам'яток історії й культури АРК, Керченським заповідником і Центром дослідження монументального римського живопису Французької академії наук. Усі фахівці, що взяли участь у роботі семінару, підтвердили необхідність будівництва кільцевого дренажу навколо склепу на глибині 8 м від денної поверхні для зниження рівня ґрунтових вод у склепі Деметри до оцінки 1 м нижче рівня підлоги погребальної камери.

Благодійний фонд «Деметра» знайшов необхідні кошти, оплатив проектні роботи, а потім профінан-

3. Сцена викрадення Деметри
(сучасний стан)

4. Зображення німфи Каліпсо
(сучасний стан)

сував роботи з будівництва кільцевого дренажу навколо склепу й відведення води у зливову систему. Саме наявність цієї споруди врятувало склеп від підтоплення під час вересневої 2002 р. повені у місті. Кільцевий дренаж також сприяє поступовій нормалізації температурно-вологісного режиму в склепі, необхідного для збереження фрескового розпису.

Зараз розроблений проект гідроізоляції підземної погребальної камери склепу, який після державної експертизи та затвердження буде здійснюватися за рахунок благодійних коштів Фонду «Деметра». Лише потім можна буде розпочати консервацію фресок.